

ምእራፍ ሰባት

የኢትዮጵያ ተውኔት አጀማመርና እድገት

7.1. የመጀመሪያ ተውኔት

በ20ኛው መቶ ክፍለ ዘመን መጀመሪያ በጅሮንድ ተክለሐዋርያት አውሮፓን ጎብኝተው ከመጡ በኋላ በራስ ሆቴል “የተውኔት ትርኢት” (theatre performance) ላይ እንዲገኙ ተጋበዙ። ነገር ግን ተውኔት ተብሎ በቀረበው ነገር በጣም ተገረመ። ምክንያቱም የቀረበው ነገር በአዝማሪዎች የቀረበ የሙዚቃ ትርኢት ነበር። ይህ ደግሞ አውሮፓ ካዩትና ከሚያውቁት የተውኔት ምንነት አንጻር ትክክለኛ የተውኔት አቀራረብ አልሆነላቸውም። ይህን ካዩ በኋላ ቀደም ሲል ልጅ ኢያሱን ለማስተማር ሲባል የተጻፉ ተረቶችን በመምረጥ “ያውሬዎች ኮሜዲ” በሚል ወደተውኔት ለውጠው አቀረቡ። በመሆኑም ይህ ተውኔት የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ተውኔት ተደርጎ ይወሰዳል። ይህ ተውኔት የሚከተሉት ባህሪያት ነበሩት።

❖ ሁሉም ገጸባህሪያት እንስሳት ነበሩ፤

❖ ተደራሲዎቹ (ታዳሚዎቹ) ደግሞ ከነገስታቱ መደብ የተውጣጡ ነበሩ።

ይህ ተውኔት የወቅቱን ፖለቲካዊና ማህበራዊ እውነታ ተምሳሌታዊ በሆነ መንገድ ያንጸባርቅ ነበር። በመሆኑም በወቅቱ

የነበሩና በሌላ መንገድ ሊገለጹ የማይችሉ በርካታ ጉዳዮችን የያዘ ነበር። ከነዚህም መካከል በንጉስ ኃይለስላሴና በንግስት ዘውዲቱ (የንጉስ ምኒልክ ልጅ) መካከል የነበረውን ከፍተኛ ትግል ያመለክት ነበር። ከዚህ በተጨማሪ የወቅቱ የኢትዮጵያ ንጉስ የነበረውን የልጅ ኢያሱን ከስልጣን እንዲወርድ ያደረገውን የልጅነት (የህጻንነት) ባህሪ ያሳይ ነበር። ይሁን እንጂ ይህ ተውኔት በወቅቱ የነበሩ የመንግስት እጥረቶችን ግጥማዊ በሆነ መንገድ ያንጸባርቅ ስለነበር መድረክ ላይ እንዳይታይና እንዳይታተም በንግስቲቱ ትእዛዝ ታግዶ ነበር። በተውኔቱ ውስጥ እንደሙስና ያሉ ማህበራዊ ጉዳዮችም ይንጸባረቁበት ነበር።

7.2. የትምህርት ቤት ተውኔቶች (school drama)

ከመጀመሪያው ተውኔት ቀጥሎ ለኢትዮጵያ ተውኔት እንደ ወርቃማ ዘመን የሚቆጠረው በትምህርት ቤቶች ውስጥ ተውኔቶች ብቅ ያለበት ዘመን ነው። ተክለሐዋርያትን በመከተል በርካታ ጸሀፊዎች ታይተዋል። ከነዚህም መካከል

ዮፍታሄ ንጉሴ፣ ነርሲስ ኬ ናቫልዲያን፣ መላኩ በጎሰው፣ ሀዲስ አለማየሁ፣ ስንዱ ገብሩና የመሳሰሉት ተጠቃሾች ናቸው።

ዮፍታሄ ንጉሴ፡- ዮፍታሄ በ1886 ዓ.ም. ጎጃም ውስጥ ተወለደ። የቤተ ክህነት ትምህርትን በመማርም "የቀኝ ጌታ" የሚል ማዕረግንም አግኝቷል። ከዚያም ወደ አዲስ አበባ በመሄድ በቀበና

አቦ ቤተክርስቲያን ሲያገለግል “አጋፋሪ” የሚል ማዕረግንም አግኝቷል። ከዚያ በኋላ በዳግማዊ ምኒልክ ትምህርት ቤት ግብረገብንና አማርኛን እንዲያስተምር ተደረገ። በዚህ ጊዜ በትምህርት ቤቱ የውጭ ሀገር መምህራን እንግሊዝኛን ለማስተማር ተውኔትን እንደመሳሪያ ይጠቀሙ ነበር። ይህን ያየው የፍታሄ የእንግሊዝኛዎቹን ተውኔቶች ወደ አማርኛ በመመለስ (በመተርጎም) ለአማርኛ ቋንቋ ማስተማሪያነት መጠቀም ጀመረ። በሚተረጉምበት ጊዜም በተውኔት አጻጻፍ ተማረከና “ታምራዊው ዋሽንት” የተሰኘውን ለራሱ የመጀመሪያ የሆነውን ተውኔቱን ለመጻፍ በቃ። ይህ ተውኔት በ1915 ዓ.ም. በትምህርት ቤቱ ከመታየቱም በላይ በኢትዮጵያ ተውኔት ታሪክ ሁለተኛው ተውኔት ለመባል በቃ።

የፍታሄ የሴንት ጆርጅ ትምህርት ቤት ዳይሬክተር ሆኖ እስከተዛወረበት ጊዜ ድረስ ምስክር(1922)፣ ጥቅም ያለበት ጨዋታ(1923)፣ ሙሽሪት ሙሽራ፣ ያማረ ምላሽና የሆድ አምላኩ ቅጣት(1924) የተሰኙ ተውኔቶችን የጻፈና ያዘጋጀ ባለሙያ ነበር። በዳይሬክተርነት ከተዛወረ በኋላም ቢሆን ዳዲ ቱራ(1925)፣ የህዝብ ጸጸት(1926)፣ ሙሾ በከንቱ(1927)፣ አባት ንጉሳችን ጠረፍ ይጠብቅ(1927) እና የደንቆሮዎች ተረት(1928) የሚሉ ተውኔቶችን ጽፏል።

በ1928 ዓ.ም. ጣሊያን ሀገራችንን በወረረችበት ጊዜ ደግሞ የዮፍታሄ ወደ ሱዳን ተሰደደ። በዚህም ጊዜ ሁለት ተውኔቶችን ጽፏል። እነዚህም፣ አፋጀሽን(1928) እና አለም አታላይ(1933) ናቸው። ከነጻነት በኋላ ደግሞ ከስደት በመመለስ የመጨረሻዎቹን ሶስት ተውኔቶችን ጽፏል። እነዚህም፣ እያዩ ማዘን((1934)፣ ሺረ ቤተ ጸሀይ(1935) እና ንጉስና ዘውዱ(1938) የሚሉ ነበሩ።

የዮፍታሄ ተውኔቶች ይዘታቸው በስነ-ምግባር፣በትምህርት አስፈላጊነት፣ በነጻነት ፋይዳ፣ በስራ አስፈላጊነት፣ ለንጉሱ ታማኝ ስለመሆን፣ በጤና ጉዳይ፣...ላይ ያተኮሩ ነበሩ። ከሁሉም በላይ ደግሞ የዮፍታሄ የመዘጋጃ ትያትር ቤት እንዲቋቋም ከፍተኛ ድርሻን ተወጥቷል። ከዚያም በ1939 ህይወቱ አልፏል።

ነርሷስ ኬ ናቫልዲያን፡- ይህ ሰው አርመናዊ ሲሆን ንጉስ ኃለስላሴ ከስደት ሲመለሱ አብሮ ወደ ኢትዮጵያ የገባ ሰው ነው። ወደ ኢትዮጵያ ከመጣ በኋላ በዳግማዊ ምኒልክ ትምህርት ቤት ሙዚቃ ማስተማር ጀመረ። ከዚያም ተውኔት መጻፍ ጀመረ። የጻፋቸው ተውኔቶችም እሺ ነገ፣ አቶ ማናለ፣ እረኛው ተፈሪ፣ የሺ፣ ዱቹና አብዮታውያን ናቸው። ይህ ሰው ከተውኔት በተጨማሪ ለኢትዮጵያ ሙዚቃ እድገት ባበረከተው አስተዋጽኦም ይታወሳል። በዚህም የመጀመሪያውን የኢትዮጵያ ህዝብ መዝሙር በማቀናበርና የተፈሪ ማርሻ ቡድንን በማቋቋም ይታወቃል።

መላኩ በጎሰው፡- በ1881 ዓ.ም. ጎጃም ውስጥ የተወለደ ሲሆን በልጅነቱ የቤተ ክህነት ትምህርት ከተማረ በኋላ በቅድስት ስላሴ

ቤተክርስቲያን ለማገልገል ወደ አዲስ አበባ መጣ። ከዚያም የግብረ-ገብ ትምህርትንና አማርኛን እንዲያስተምር በዳግማዊ ምኒልክ ትምህርት ቤት ተጠራ።

ከዚህ ሰው ተውኔቶች መካከል "ታላቁ ዳኛ" የተሰኘው ተውኔት በዳግማዊ ምኒልክ ትምህርት ቤት ውስጥ ለመጀመሪያ ጊዜ በተገነባው(በተሰራው) የተውኔት መድረክ መክፈቻ ምርቃት ላይ ለመድረክ በቅቷል። ነገር ግን የመላኩ ተውኔቶች በአራት ምክንያቶች ሊቆዩ አልቻሉም።

1. በፋሽስት ኢጣሊያ ወረራ ምክንያት የኢትዮጵያ ስነ-ጽሁፍ ውድቀት መግጠሙ (ይኸውም በወቅቱ የስነ-ጽሁፍ ስራ ሊቆይ የሚችለው በጣሊያንኛ ቋንቋ ሲጻፍ ብቻ መሆኑ) የመላኩ ጸሀፊ የነበረው አስራት ዘገየ ይህን በመፍራት የመላኩን ስራዎች በሙሉ ወንዝ ውስጥ በመጨመሩ ለመድረክ አልታደሉም።
2. ስለመላኩ ስራዎች የተሰሩ ምርምሮች አለመኖርና በህይወት ሳለ ስራዎቹ በመድረክ ለመታየት አለመቻላቸው።
3. በስራዎቹ ላይ ስሙን አለመጻፉ።
4. ከሀገር ውጭ(ግብጽ) ሄዶ መሞቱ።

ሀዲስ ዓለማየሁ፡- በ1903 ዓ.ም. ጎጃም ውስጥ እንደዳም ኪዳነ ምህረት በተባለ ቦታ ተወለደ። ከዚያም የቤተ ክህነት ትምህርት

ከተማረ በኋላ ወደአዲስ አበባ በመምጣት ዘመናዊ ትምህርት ለመከታተል በሲዊድን ሚሲዮናዊ ትምህርት ቤት ገባ።

ሀዲስ በ1922 ዓ.ም. "ሀበሻና የወደ ኋላ ጋብቻ" የሚል ተውኔትን ጽፏል። ከዚያም ከዮፍታሄና ከበጅሮንድ ሰብስብ ጋር በመተባበር "የሆድ አምላኩ ቅጣት" የተሰኘ ተውኔት ጽፏል። ይህ ተውኔት ከታየ በኋላ ንጉስ ኃይለ ስላሴ በመደሰታቸው ሶስቱንም ሽልመዎቻቸዋል። ሀዲስ ከተውኔት በተጨማሪ "ፍቅር እስከ መቃብር" በተሰኘው ዘመናዊ የአማርኛ ረጅም ልቦለዱም ይታወቃል።

ስንዱ ገብሩ፡- በ1908 ዓ.ም. ሸዋ ውስጥ ልዩ ስሙ አዲስ ዓለም በተባለ ቦታ ተወለደች። ስንዱ በሲዊድን ሚሲዮናዊ ትምህርት ቤት እስከ ስምንተኛ ክፍል ከተማረች በኋላ ወደ ሲዊዘር ላንድ ሄደች። ከዚያም ወደ ፈረንሳይ ሞኒተሪያል የሴቶች ትምህርት ቤት ተዛወረች። የሁለተኛ ደረጃ ትምህርቷን እንዳጠናቀቀችም የህግ ትምህርትን ለማጥናት የሎዛን ዩኒቨርሲቲ ተቀበላት። በኋላ ግን የትምህርት መስኳን በመቀየር ስነ-ጽሁፍ አጠናች።

በ1928 ዓ.ም ወደ ትውልድ ሀገሯ በመመለስ በሴንት ጆርጅ ትምህርት ቤት የተውኔት አጻጻፍ፣ ፈረንሳይኛ፣ ሂሳብና የጤና አጠባበቅን ለማስተማር ተቀጠረች። ከነጻነት በኋላ ደግሞ የእቴጌ መነን ትምህርት ቤት ዳይሬክተር ሆና ከመሾሟ በተጨማሪ ተውኔቶችን መጻፍ ጀመረች። "ኮከቡ ያውና ያበራል ገና" የሚል

ተውኔትን ጽፋ አዘጋጅታለች። ከዚያም በመቀጠል የግራዚያኒ ፍጅት፣ በግራዚያኒ ጊዜ የየካቲት ወቅቶች(1939)፣የታደለች ህልም(1940)፣ ርዕስ የሌለው ትዳር(1940)እና የኖረ ስህተት(1940)፣ ከማይጨው መልስ(1941)፣ ፊታውራሪ ረታ አዳሙ(1941) የሚሉ ተውኔቶችን አበርክታለች። ከዚህ በተጨማሪ ከከዮፍታሄና ከሌሎች ጋር በመተባበር የመዘጋጃ ትያትር ቤት እንዲመሰረት ከፍተኛ አስተዋጽኦ አበርክታለች።

7.3. ዘመናዊ ተውኔት

7.3.1. ተውኔት በንጉሱ ዘመን (1923-1966)

የንጉሱ ዘመን ለኢትዮጵያ ተውኔት እንደ "ወርቃማ ዘመን" የሚቆጠር ነበር ለማለት ይቻላል። ለዚህም እንደ ምክምንያት ሊቆጠሩ የሚችሉ ነጥቦች አሉ።

- ንጉሱ ራሳቸውም ሆኑ የንጉሳውያኑ ቤተሰቦች ተውኔቶችን ለመመልከት ጊዜ የሚመድቡ መሆናቸውና ለጥሩ ተውኔቶችና ጸሃፊ ተውኔቶች ከንጉሱ እጅ ሽልማት ይሰጣቸው ነበር።
- አሁንም ድረስ በአዲስ አበባ የሚገኙ የትያትር ቤቶች የተገነቡት በዚህ ዘመን ነበር።

- የኢትዮጵያውያንም ሆነ የውጭ ሀገር ዜጎች ተሳትፎ ከፍተኛ ነበር።

7.3.1.1. ቤተ ተውኔቶች

1. ሀገር ፍቅር ትያትር፡- በኢትዮጵያና በፋሽስት ጣሊያን ሀይሎች መካከል የወልወል ግጭት ከተከሰተ በኋላ ሁለቱ ሀገሮች በጦርነት ቋፍ ላይ ደርሰው ነበር። በዚህ ወቅት በኢትዮጵያ ወገን ህዝቡ ስለጉዳዩ ግንዛቤ እንዲያገኝና ለጦርነቱም ዝግጁ እንዲሆን ማድረግ አስፈላጊ ሆነ። ለዚህ ተግባር ደግሞ የፕሮፖጋንዳን ስራ ለመስራት የሚችል አንድ ማህበር መመስረት እንዳለበት መኮነን ሀብተወልድ የተባሉ የመንግስት ሹም ስላመኑበት ለንጉሱ አሳሰቡ። ንጉሱም በጉዳዩ ላይ በማመናቸው "የሀገር ፍቅር ማህበር" በ1928 ተቋቋመ። ነገር ግን ብዙም ሳይቆይ ፋሽስት ጣሊያን ኢትዮጵያን በመውረሯ ማህበሩ የፕሮፖጋንዳ ስራውን አቋረጠ።

ከነጻነት በኋላ ማህበሩ በቀድሞው የመንግስት ሹም አማካይነት እንደገና ተቋቋመ። ከዚያም ከታለመለት አላማ በተጓዳኝ ስነ-ጥበባዊ ስራዎችን ለመጀመር አቀደ። ለዚህም ይረዳው ዘንድ የዳንስ፣ የሙዚቃና በሰዎች ፊት የመናገር ችሎታ ያላቸውን ሰዎች ከተለያዩ ቦታዎች(ከቤተ ክርስቲያን፣ ከሆቴሎችና ከምሽት ክለቦች) መምረጥ ተጀመረ። መበጨረሻም በ1935 ስነ-ጥበባዊ ስራዎችን ማቅረብ ጀመረ።

በመጀመሪያዎቹ አመታት ተውኔቶች ያለ ጸሃፊ ተውኔት ይቀርቡም ነበር። በዚህ ወቅት ይቀርቡ ከነበሩት ተውኔቶች መካከል የሚከተሉት ይጠቀሳሉ።

- የአባቶች ስርአት (በላቀው ደስታ የተጻፈ)
- የእንጀራ እናት (ጸሃፊ ተውኔት የሌለው)
- ብር ቀበራ (ሃሳቡ የብስራት ታረቀኝ የሆነ) ይገኙበታል።

የመጀመሪያውን ጽሁፈ ተውኔት(play script) በሀገር ፍቅር ያቀረበው ላቀው ደስታ ሲሆን ከነዚህም መካከል

- የወይኔ ባለቤት
- የሀገር ልማት የአባቶች ስርአት
- እድልህን እንደ መስታወት
- ይችላኛል ቤቴ ይጠቀሳሉ።

ከዚህም ሌላ የሀገር ፍቅር ትያትር በርካታ ጸሀፍትን ያፈራ ቤተ ተውኔት ነው። ከነዚህም መካከል የሚከተሉት ይጠቀሳሉ።

ኢዩኤል ዮሐንስ፡- በመኮነን ሀብተወልድ ከቤተ ክርስቲያን የተመረጠ ባለሙያ ሲሆን፣ በላቀው ደስታ "የወይኔ ባለቤት" ተውኔት ላይ ለመጀመሪያ ጊዜ ተሳትፏል። ከዚያ በኋላም በርካታ የተውኔት ስራዎችን አበርክቷል። ከመቶ በላይ የሚሆኑ

ተውኔቶችም አሉት። ከነዚህ መካከል ደግሞ የተወሰኑት መዚቃዊ ድራማዎች ሲሆኑ የተወሰኑት አጫጭር ተውኔቶች ናቸው።

ቀሪዎቹ ደግሞ የሙሉ ጊዜ ተውኔቶች ናቸው።

ከጻፋቸው መዚቃዊ ተውኔቶች መካከል

- ጊዜ ወርቅ ነው
- የሴት ፍርሀቷ እስከ መኳንንቷ
- የሀይማኖት መሰረት
- አስራ ሁለት ጠቅላይ ግዛት
- የውሀ ፍቅር
- ማንጠግቦሽ
- ይመሻል ይነጋል
- ሀራምቤ የሚሉት ይጠቀሳሉ።

ከአጫጭር ተውኔቶቹ መካከል ደግሞ

- ሳይቸግር ጤፍ ብድር
- ዜሮ ዜሮ ሁሉም ዜሮ
- የልጃገረድ ጸሎት
- ቀዩ ሌሊት
- የሰው ክብሩ ግብሩ
- ካሜራው የሚሉት ይጠቀሳሉ።

መላኩ አሻግራ፡-አዲስ አበባ ጉለሌ አካባቢ የተወለደው መላኩ በ1942ዓ.ም መዘጋጃ ትያትር ቤት ተቀጠረ። ለመጀመሪያ ጊዜም

"ስነ-ስቅለት" በተሰኘ ተውኔት ላይ በዘማሪነት ተሳተፈ። ከዚያም በማቴዎስ በቀለ "አንድነት የትያትር ቡድን" በመግባት ወደ ሀረር ከቡድኑ ጋር ተጓዘ። በ1949 ደግሞ ሀገር ፍቅርን በመልቀቅ "የክቡር ዘበኛ ወታደራዊ ቡድን"ን ተቀላቀለ። በዚያም፡-

- ሴት አረዳችኝ እና
- ሰይጣን ለወዳጁ ቅርብ ነው

የተሰኙ ሁለት ተውኔቶችን ተውኗል። ነገር ግን ሁለተኛውን ተውኔት ያለፈቃድ በመስራታቸው ለእስር ተዳርገውም ነበር።

በ1964ዓ.ም "የቴዎድሮስ የትያትርና የሙዚቃ ቡድን" በሚል ሁለተኛውን የተውኔት ድርጅት አቋቁሞም ነበር። የመጀመሪያው የማቴዎስ በቀለ "አንድነት የትያትር ቡድን" የተሰኘው ነበር። ከቡድኑ ጋር በመሆንም በበርካታ የሀገሪቱ ገጠርና ከተማ አካባቢዎች በበርካታ ተውኔቶችን አቅርቧል። የመላኩና የማቴዎስ የግል የተውኔት ቡድኖች በመቀናጀትም የበርካታ የተውኔት ታዳሚያንን ለመሳብ የቻሉና በሀገራችን ለተውኔት መታወቅም ከፍተኛ አስተዋጽኦ አበርክተዋል። ነገር ግን ይህ ድርጅቱ ሊቆይ የቻለው እስከ 1968 ድረስ ለአራት አመታት ብቻ ነው። ከዚህ በኋላ መላኩ ወደ ሀገር ፍቅር በመግባት እስከ 1981 ሰርቷል።

በአጠቃላይ ወደ ሃያ አምስት የሚጠጉ ተውኔቶችን ጽፏል። ከነዚህም መካከል

- ሽፍንፍን
- አዬ ሰው

- ምን አይነት መሬት ናት
- አለም ጊዜና ገንዘብ
- ጉድ ፈላ
- ህልም ነው
- ግንድ አልብስ
- ማረኝ
- ቅርታሽን
- ማጣትና ማግኘት
- ክህደት የኑሮ ስህተት
- የትምወርቅ እንዳሻው
- ነፍስ ይማር
- ባቡር
- መጥረጊያ ያለው
- የእሳት እራት ይጠቀሳሉ።

ከበደ ሚካኤል፡- ከአንኮበር ወደ አዲስ አበባ ከመጣ በኋላ አሊያንስ ኢትዮ ፍራንሲስ ገባ። በኋላም በላዛሪስት ሚሲዮናዊ ትምህርት ቤት ገባ። ከበደ በተለይ ታዋቂ የውጭ ተወካዮችን ወደ አማርኛ መተርጎምን ለኢትዮጵያውያን በማስተዋወቅ ይታወቃል። ከነዚህ ስራዎቹ መካከል

- ሮሚዮና ጁሌትና
- ከይቅርታ በላይ ይጠቀሳሉ።

ከዚህም በተጨማሪ በራሱ የተጻፉ ተወካዮችም አሉት። ከነዚህም መካከል፡-

- የትንቢት ቀጠሮ
- የቅጣት ማዕበል
- ካሌብ
- ሀኪባል ይጠቀሳሉ።

ከዚህ ባለፈ ከበደ ሚካኤል በኢትዮጵያ ስነ-ጽሁፍ ውስጥ ትልቅ ቦታ የሚሰጠው ባለሙያ ነው። ምክንያቱም ለህጻናት ማስተማሪያነት የሚያገለግሉ ጽሁፎችን፣ የተለያዩ ተውኔቶችን፣ ምክር አዘል ጽሁፎችንና ግጥሞችን በመጻፍና በማሳተም ከፍተኛ የሆነ ሚናን ተወጥቷል። የጽሁፍ ስራዎቹም ግብረ ገባዊነት(ስነ ምግባራዊነት) ይንጸባረቅባቸዋል።

2. መዘጋጃ ትያትር ቤት፡- ይህ ቤተ ተውኔት በ1939 ለሶስት አላማዎች ሲባል የተቋቋመ ነው። እነዚህም፡-

1. ከፋሽስት ጣሊያን ጋር የተዋጉ አርበኞች ስሜታቸውን እንዲገልጹ ለማድረግ፤
2. ለሀገራቸው ነጻነት ሲጋደሉ ተሰው አርበኞችን ለማሰብ፤
3. ተውኔትን በኢትዮጵያ ለማሳደግ ያለሙ ናቸው።

ይህም በመሆኑም ቤተ ተውኔቱ በመጀመሪያ ሲቋቋሙ "የአርበኞች ማስፋፊያ" የሚል ስያሜ ተሰጥቶት ነበር። ከአቋቋሙት መካከልም ዮፍታሄ ንጉሴ፣ አፈወርቅ አዳፍሬ፣ ነርሲስ ኬ ናቫልዲያን፣ ተስፋዩ ለማ፣ እምአዕባፍ ሀሩይ፣ ስንዱ

ገብሩ፣ አበበ ረታ፣ ባላምባራስ እመዩና ልጅ ዓርአያ ስላሴ ይጠቀሳሉ።

በዚህ ቤተ ተውኔት ለመጀመሪያ ጊዜ ለመድረክ የበቃው ተውኔት የአፈወርቅ አዳፍሬ "መቀነቷን ትፍታ" የተሰኘ ተውኔት ነበር። በቤተ ተውኔቱ ከቀረቡ ዘመናዊ ተውኔቶች መካከል አንዱና የመጀመሪያው የመንግስቱ ለማ "ባለካባና ባለዳባ" ነበር።

3. የኢትዮጵያ ብሄራዊ ትያትር፡-ይህ ቤተ ተውኔት በ1948 በጣሊያኖች የተቋቋመውን "ሲኒማ ማልኮኒ" በመለወጥ ለአምስት ዋና ዋና አላማዎች ሲባል የተቋቋመ ነው። እነዚህም፡-

1. ባህልን ለማሳደግና የባህል ወረራን ለመከላከል
2. በተውኔትና በሙዚቃ የማህበረሰቡን እውቀት ለማሳደግ
3. ራስን የመግለጽ ባህልን ለማዳበር
4. የሙዚቃ፣ የተውኔትና የጭፈራ ባህልን ለቀጣዩ ትውልድ ለማሸጋገርና
5. ከአፍሪቃና ከቀሪው አለም ጋር ያለንን ግንኙነት ለማጠናከር የሚሉ ናቸው።

ለዚህ ቤተ ተውኔት መመስረትና ማደግ ሊጠቀሱ የሚችሉ የውጭ ሀገር ሰዎችም አሉ። ከነዚህም መካከል አውስትራሊያዊው ፍራንሲስ ዙልቪከር የመጀመሪያው የቤተ ተውኔቱ ዳይሬክተርና የመኮንን እንዳልካቸውን "ዳዊትና ኦርዮን" የተሰኘውን ተውኔት

አዘጋጅ የሆነው አንዱ ነበር። ከዚህ ሌላ አሌክሳንደር አግራ የተሰኘ ሰውም ለመጀመሪያ ጊዜ በቤተ ተውኔቱ "ማንም ሰው" በተሰኘው ተውኔት ላይ መብራትን ተግባር ላይ ከመዋሉም በላይ ድምጽን ዘመናዊ በሆነ መልኩ ጥቅም ላይ ያዋለ ሰው ነው።

ከተመሰረተ እስከ 1966ቱ የፖለቲካ ለውጥ ድረስ አርባ አራት (44) ያክል ተውኔቶችን ለመድረክ ያበቃ ቤተ ተውኔት ነው። ከነዚህም መካከል የመኮንን እንዳልካቸው ዳዊትና ኦርዮን፣ ሳልሳዊ ዳዊት፣ የክበደ ሚካኤል ሀኒባል፣ ካሌብ፣ የቅጣት ማእበል፣ የመንግስቱ ለማ፣ ተስፋዬ ገሰሰና ዳኛቸው ወርቁ ሰቀቀንሽ እሳት፣ ትበልጭ፣ የመሳሉ አሻግራ አለም ጊዜና ገንዘብ፣ አንድ ጡት፣ የሙላቱ ገብሩ ደመ መራር፣ ስስታሙ መንጠቆ፣ የማሞ ውድነህ አሉላ አባ ነጋ የሚሉት በዚህ ቤተ ተውኔት ከቀረቡት መካከል ሊጠቀሱ ይችላሉ።

7.3.2. ተውኔት በዘመነ ደርግ (1966-1983)

የደርግ ዘመንን ከተውኔትና ሌሎች ስነ-ጥበባዊ ስራዎች እድገት አንጻር ሲታይ ከፍተኛ ቁጥጥርና ክትትል ይደረግበት ስለነበር በአርቲስቶች ላይ በባለ ስልጣናት ከፍተኛ ተጽእኖ ይደርስባቸው የነበረበት ዘመን ነበር ለማለት ይቻላል። በመሆኑም ጸሀፍቱ እንደሚያስቡትና እንደሚፈልጉት የመጻፍ ነጻነት የሌለበት ዘመን ነበር። ያንን አልፈው የሚጽፉ በርካታ ጸሀፍትም ህይወታቸውን እንደሰዉ ይታወቃል። ከነዚህም መካከል በዓሉ ግርማ፣ አቤ

ጉቤኛና ሌሎች በርካቶች ተገድለዋል። በዚህ ዘመን ይሰሩ የነበሩ ተውኔቶች (በሙሉ ማለት ይቻላል) የመንግስትን ፖለቲካዊ አመለካከት (ሶሻሊዝምን) የሚያንጸባርቁ ፖለቲካዊ ተውኔቶች ብቻ ነበሩ ለማለት ይቻላል።

ራስ ትያትር፡- ቤተ ተውኔቱ በ1929 ዓ.ም. ቢገነባም ግልጋሎት የጀመረው በ1971 ነው። የተከፈተውም "ጠያቂ" በሚል የመንግስቱ ለማ የትርጉም ስራ ነው። ከዚህም

ሌላ ራስ ትያትር ከአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የተመረቁ የትያትርና ስነ-ጥበባት አራት ምሩቃንን ቀጥሯል። ከአርባ በላይ ተውኔቶችም ከምስረታው ጀምሮ መድረክ ላይ አውሏል። ከነዚህም መካከል "ላጤ" የተሰኘው ተውኔት ከፍተኛ ተመልካችን ያገኘ ተውኔት ነበር። ይህ ተውኔት በምስራቅ አፍሪካ የመጀመሪያው ዘጋቢ (documentary) ተውኔት ነው።

በዚህ ዘመን ይጻፉ የነበሩ ተውኔቶች የሶሻሊዝም ርዕዮት ዓለም እሳቤ ያላቸው ፖለቲካዊ ተውኔቶች ነበሩ። ዋና ዋናዎቹ የዘመኑ ታዋቂ ጸሀፍት መካከልም የሚከተሉት ይጠቀሳሉ።

ጌታቸው አብዱ ፡- ወሎ (ደሴ) በ1939 ዓ.ም. የተወለደው ጌታቸው የሁለተኛ ደረጃ ትምህርቱን እንዳጠናቀቀ በብሄራዊ ትያትር ተቀጠረ። የውጭ የነጻ የትምህርት እድል በማግኘቱም

በሩሲያ ትያትርን አጠና። የሁለተኛ ድግሪውን ከያዘ በኋላ ወደ ሀገሩ በመመለስ ሀገር ፍቅር ትያትር ቤት ተቀጠረ። ሀገር ፍቅርንም ለአራት አመታት (ከ1972-1976) መርቷል። ከዚያም ብሄራዊ ትያትርን ለዘጠኝ አመታት (ከ1976-1984) መርቷል። ጌታቸው ስንታየሁ፣ እናሸንፋለን፣ መስታውት፣ ምሽትና ቁልፉ በተሰኙ ፖለቲካዊ ተውኔቶች ይታወቃል።

አያልነህ ሙላቱ፡- ጎጃም አዊ ውስጥ በ1941 ዓ.ም. የተወለደው አያልነህ የሁለተኛ ደረጃ ትምህርቱን እንዳጠናቀቀ ወደ ሩሲያ ተልኮ የጋዜጠኝነት ትምህርት እንዲያጠና ተደረገ። ከዚያም ወደ ሀገሩ እንደተመለሰ በርካታ ፖለቲካዊ ተውኔቶችን ጽፏል። ከነዚህም መካከል እሳት ሲነድ፣ ሻጥር በየፈርጁ፣ የጌታዋ ፋና፣ የመንታ እናት፣ ዱባና ቅል፣ ትልቅ አይን፣ ድሀ አደግ፣ ሰባራ ዘንግ፣ ከዲጃ፣ ሾተላይ የሚሉት ተጠቃሾች ናቸው።

ከነዚህ ተውኔቶች መካከል ደግሞ ድሀ አደግ፣ ጥበበኛዋ ጋለሞታና ደረጃ የሚሉት ተውኔቶች ለህትመት የበቁ ሲሆኑ የመንታ እናትና ድሀ አደግ የተሰኙት ተውኔቶች ደግሞ ወደ ራሺያ እና እንግሊዝኛ ቋንቋዎች ተተርጉመዋል።

ጸጋዬ ገብረ መድሀን፡- በ1929 ዓ.ም. አንቦ አካባቢ ተወለደ። ከዚያም ወደ አዲስ አበባ ከመጣ በኋላ ወደተለያዩ የአውሮፓ ሀገሮች በመዘዋወር አጫጭር የተውኔት ትምህርቶችን

ተከታትሏል። ጸጋዬ በርካታ ተውኔቶችን በአማርኛና በእንግሊዝኛ ቋንቋዎች የጻፈ ሲሆን የዊሊያም ሼክስፒርን ተውኔቶች ወደ አማርኛ መልሷል።

ጸጋዬ ሀ፡ሁ በስድስት ወር፣ እናታለም ጠኑ፣ መልእክተ ወዛደርና መሰል ፖለቲካዊ ይዘት ያላቸው ተውኔቶችን ጽፏል። በተለይ በትራጄዲያዊ ተውኔቶቹ (በልግ፣ የከርሞ ሰው፣ የሾህ አክሊል) ይታወቃል። ከዚህም በተጨማሪ የዊሊያም ሼክስፒርን ስራዎች ማለትም ኦቴሎ፣ ማክቤዝ፣ሀምሌት፣ ሌር ነጋሲን በመተርጎም ይታወቃል።

ጸጋዬ አወናባጁ ደብተራና የፌዝ ዶክተር የተሰኙ የኮሚዲ ስራዎችም አሉት።እንደ ቴዎድሮስና ጴጥሮስ ያችን ሰአት የተሰኙ ታሪካዊ ተውኔቶችንም ጽፏል።

አቤ ጉቤኛ፡- ጎጃም ውስጥ በ1925 ዓ.ም. ተወለደ። ወደ አዲስ አበባ ከመጣ በኋላም የሁለተኛ ደረጃ ትምህርቱን ተከታትሎ እንደ ጨረሰ በአነስተኛ ንግድ ተሰማራ።

ከዚያም በጋዜጠኝነት እንዲያገለግል ተቀጠረ። ከስድስት አመታት በኋላ ደግሞ ስራውን በመልቀቅ ልቦለዶችንና ተውኔቶችን የመጻፍ ስራውን ጀመረ። ሁለት (የደካሞች ወጥመድና ፖለቲከኞች) የሚሉ ፖለቲካዊ ተውኔቶችንም ጽፏል።

ተስፋዬ አበበ፡-በ1932 ዓ.ም. አዲስ አበባ ውስጥ ተወለደ።
"የተስፋዬ አበበ የትያትር ቡድን"ም መስረታች ነው። ይህ ደግሞ
ከማቴዎስ በቀለና ከመላኩ አሻግሮ የትያትር ቡድኖች በመቀጠል
ሶስተኛው የኢትዮጵያ የግል የትያትር ድርጅት ነው። ከዚህ
በተጨማሪ የወሬ ፈላስፋ፣ አስራሁለት እብዶች በከተማ፣ ጸረ-
መናፍስት፣ የንጋት ኮከብ፣ የጥቁር ድምጽ፣ ባሻ ዳምጤ፣ ቀይ
ማጭድ፣ ታጋይ ሲፋለም፣ ቀዩ መነጽር የሚሉ ፖለቲካዊ
ተውኔቶችን ጽፏል።

መንግስቱ ለማ፡- ሀረር ውስጥ በ1916 ዓ.ም. ተወለደ። የቤተ
ክህነት ትምህርት ከተማረ በኋላ ወደ አዲስ አበባ ከአባቱ ከአለቃ
ለማ ሀይሉ ጋር በመምጣት በከተቤ የኃይለስላሴ የመጀመሪያ
ደረጃ ትምህርት ቤት ገባ። በ1940 ዓ.ም. የሁለተኛ ደረጃ

ፈተናን በሚገባ በማለፉ ሎንዶን ውስጥ ኢኮኖሚክስ ለማጥናት
ኮሌጅ ገባ። በዚያ በቆየባቸው ስድስት አመታት የኮሚዩኒዝም
የእውነታዊነትን አጻጻፍ እውቀት የማግኘት እድል አጋጠመው።
ወደ ኢትዮጵያ ከተመለሰ በኋላም አየር ሀይልን ጨምሮ የሀላፊነት
ቦታዎች ሰርቷል። በ1950 ዓ.ም. በህንድ የኢትዮጵያ አምባሳደር
በመሆን ተላከ። በዚያም ጠልፎ በኪሴ የተሰኘውን ኮሚዩኒ ተውኔት
ጻፈ። ይህ ተውኔት ወደ እንግሊዝኛም ተተርጉሟል።

በ1955 ዓ.ም. ወደ ኢትዮጵያ በመመለስ በተለያዩየሀላፊነት ቦታዎች አገልግሏል። በ1971 ዓ.ም. በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የትያትርና ስነ-ጥበባት ትምህርት ክፍል በመምህርነት ተቀጠረ።

ከሰራቸው የተውኔት ስራዎች መካከልም ያላቸ ጋብቻ፣ (ወደ እንግሊዝኛ የተተረጎመ)፣ ባለ ካባና ባለ ዳባ፣ ጸረ-ኮሎኒያሊስት ይጠቀሳሉ። ጠያቂ፣ ዳንዴው ጨቡዴ፣ ግደይ ግደይ አለኝ የተሰኙ የትርጉም ስራዎችም አሉት።

የመንግስቱ ወላጆች ከባላባቱ ወገን የሚመደቡ ቢሆኑም የማህበራዊ እኩልነት ያነሳ ነበር። ፍልስፍናውም ያላቸ ጋብቻ በተሰኘው ተውኔት ላይ ለማንጸባረቅ ሞክሯል። መንግስቱ ለኮሚዩኒስት ተውኔቶችና ለእውነታዊነት አጻጻፍ በኢትዮጵያ በማስተዋወቅ ግንባር ቀደም ነው ለማለት ይቻላል።

ተስፋዬ ገሰሰ፡- ሀረር ውስጥ በ1930 ዓ.ም. ተወለደ። የከፍተኛ ሁለተኛ ደረጃ ትምህርቱን ካጠናቀቀ በኋላ በ1948ዓ.ም. አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ገባ። የአራተኛ አመት የህግ ተማሪ ሳለ ንጉስ ኃይለስላሴ "ያዕቆብ" በተሰኘ ተውኔት ላይ ሲተውን አዩት። በቀጣዩ ቀንም ንጉሱ ወደ ቤተመንግስታቸው አስጠርተው ሸለሙት። ከሸልማቱም በኋላ የትምህርት መስኩን በመለወጥ ትያትር እንዲያጠና መከሩት።

እሱም ምክራቸውን በመቀበሉ ወደ አሜሪካ ተላከ። በኖርዝ ዌስተርን ዩኒቨርሲቲም ትያትርን አጥንቶ በአዘጋጅነት የሁለተኛ ድግሪ አግኝቶ ተመለሰ።

ተስፋዬ በተዋንያንነትም በበርካታ ተውኔቶች ላይ ተውኗል። ከዚህም በተጨማሪ እቃው፣ ሽረ ላፉም፣ የሺና ፍርዱን ለናንተው የተሰኙ ተውኔቶችንም ጽፏል።

ፍስህ በላይ ይማም፡- በ1946 ዓ.ም. ደሴ፣ ዳውዶ አካባቢ ተወለደ። በ1971 ዓ.ም. በወቅቱ ተውኔት፣ ሙዚቃና ዳንስን በደሴና አካባቢዋ ያቀርብ የነበረው የላሊበላ የኪነት ቡድን አባል ሆነ። በ1974 ዓ.ም. በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የትያትርና ኪነጥበባት ትምህርት ክፍል ተማሪ ሆኖ ገባ።

ፍስህ በላይ ስመኝ፣ ስንታየሁ፣ አልቃሽና ዘፋኝ፣ ሆድ ይፍጀው፣ በግ ተራ፣ አሻግሬ፣ መሰረት፣ የወፍ ጎጆ፣ የጨረቃ ቤት በተሰኙ ተውኔቶቹ ይታወቃል።

7.3.3. ተውኔት ከቅርብ ጊዜ ወዲህ (ከ1983-1998)

ከ1983 ዓ.ም. የመንግስት ለውጥ ወዲህ አዲስ ለውጥ በተውኔቱም መስክ የታየበት ነው ለማለት ይቻላል።

1. **ሜጋ አንፊ ትይትር፡-** ሜጋ በ1987 ዓ.ም. የተቋቋመ ሲሆን የሁለት የስነ-ጥበብ ቡድኖች ጥምረት የተቋቋመ ነው። እነዚህም በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ምሩቃን የተመሰረቱ ናቸው። እነዚህም ደብረ ያሬድ ኢንተርፕራይዝና ፔል ኢትዮጵያ(PAL Ethiopia) ናቸው።

ደብረ ያሬድ ኢንተርፕራይዝ የተሰኘው በ1986 ዓ.ም. በዕቁባይ በርሄ፣ ሰለሞን አየለ፣ ሰለሞን አበራና ስለሺ ቱጂ የተመሰረተ ነው። ከምስረታው በኋላም የባሴ ሀብቱን "ሮሚዮና ጁሌት" አቅርቧል። ፔል ኢትዮጵያ (ንደኝነት) በሚል የተቋቋመው ቡድን ሌላው ሲሆን መስራቾቹም ገነት አጥላው፣ ብርሀኔ ስዩም፣ ጌታቸው አበራ፣ ነብዩ መኮነን ናቸው።

እነዚህ ሁለት ቡድኖች ለመዋሀድ ከተስማሙ በኋላ ሜጋ የስነ-ጥበብ ማዕከልን በመመስረት በ1987 ዓ.ም. ስራ ጀመሩ። አሁን ሜጋ አንፊ ትይትርን ለስራቸው ማሳያ ይገለገላሉ። ከምስረታው ጀምሮ አምስት ያህል ባለ ሙሉ ጊዜ ተውኔቶች ቀርበውበታል። እነዚህም አንቲገን (ትርጉም)፣ የአዛውንቶች ክብብ፣ ንደኛሞቹ፣

የብሩክታዊት ስጦታ(ትርጉም)፣ አብሮ አደግ (ትርጉም) ናቸው። ከዚህም በተጨማሪ የወፍ አፍና የሰማዩ ሰው የተሰኙ የህጻናት ተውኔቶችም ተተውነውበታል። ሜጋ የስነ-ጥበብ ማዕከል በኢትዮጵያ የመጀመሪያ የግል የስነ-ጥበብ ማዕከልም ነው።

2. የህጻናትና ወጣቶች ትያትር፡- ቤተ ተውኔቱ ከመመስረቱ በፊት የተወሰኑ ሕጻናት በተለያዩ ቦታዎች ተውኔቶችን ያቀርቡ ነበር። ከነዚህም መካከል በሀገር ፍቅር ትያትር ቤት አራቱ ሙዚቀኞችና ጎበዙ ልብስ ሰፊ የተሰኙ፣ በብሄራዊ ትያትር ጥንቸልና ጃርትና ዲምቱ በከተማ፣ በራስ ትያትር ደግሞ የተራራው ንጉስና ዶሶ ይጠቀሳሉ።

የህጻናትና ወጣቶች ትያትር ህጋዊ በሆነ መልኩ ስራውን የጀመረው በ1986 ዓ.ም. ነው። የህጻናትና ወጣቶች ተውኔቶችን ከሚጽፉ ታዋቂ ጸሀፊዎች መካከልም የሚከተሉት ይጠቀሳሉ።

አስፋው አስመሀት፡- ብዙዎቹ ስራዎቹ የህጻናትና ወጣቶች ተውኔቶች ናቸው። ከነዚህም መካከል ራጅ፣ ጉንቁል፣ የምስራችና ደወል ይገኙበታል።

አቦነህ አሻግሬ፡- በ1943 ዓ.ም. ጎሬ ውስጥ የተወለደው አቦነህ በትያትርና ስነ-ጥበባት ትምህርት ቤት በ1975 ዓ.ም. ከአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የመጀመሪያ ድግሪውን አግኝቷል። የሁለተኛ ድግሪውን ደግሞ ከአሀዩ ዩኒቨርሲቲ በ1980 ዓ.ም. አግኝቷል። አቦነህ በአዘጋጅነትና በጸሀፊ ተውኔትነት ይታወቃል። ለህጻናት ከጻፋቸው ነውኔቶች መካከልም መለኮቴ፣ አባ ጉጉና የሰማዩ ሰው ይገኙበታል።

ሞሲሳ ቀጂላ፡- ከአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የትያትርና ስነ-ጥበባት ትምህርት ቤት በ1978 ዓ.ም. የመጀመሪያ ድግሪውን አግኝቷል። ከጻፋቸው የህጻናት ተውኔቶች መካከልም ስንብት፣ ሁለቱ ወንድምአማኞች፣ ውሻው፣ ጎርፉና ማሩፍ ይጠቀሳሉ።

አለማየሁ ገብረ ህይወት፡- ከአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የትያትርና ስነ-ጥበባት ትምህርት ቤት በ1978 ዓ.ም. የመጀመሪያ ድግሪውን አግኝቷል። ፈላስፋውና የገንፎ ተራራ የሚሉ የህጻናት ተውኔቶችንም ጽፏል።

ኤፍሬም በቀለ፡- "አማኞች" በሚለው ምስጢራዊ ተውኔቱ የሚታወቅ ሲሆን "ጠጣ አባ መላ" የሚልም የህጻናት ተውኔት አለው።

ከዚህ በተጨማሪ በአሁኑ ሰአት በርካታ ሲኒማ ቤቶች በአዲስ አበባና በክልል ከተሞች በመከፈትና አገልግሎት በመስጠት ላይ ይገኛሉ።

የማጣቀሻ መፃህፍት ዝርዝር

ዘሪሁን አስፋው። (1992)። የስነጽሁፍ መሰረታዊያን። አዲስ አበባ፣ ንግድ ማተሚያ

ቤት።

የሻው ተሰማ። (1998)። የተውኔት አጽናፍ መነጽር። አዲስ አበባ፣ ኩራዝ

ኢነተርናሽናል አሳታሚ ድርጅት።

ከበደ ሚካኤል።(1994)። ሮሚዮና ገፍሌት።አዲስ አበባ፣ሜጋ አሳታሚና ማከፋፈያ ሀ/የተ/የግ/ማህበር።

ጌታቸው ሰናይ።(1998)። የፊልም ድርሰት አጻጻፍ። አዲስ አበባ፣ ጉተንበርግ ማተሚያ ቤት።

ጌትነት እንየው።(2000)። እቴጌ ጣይቱ (ታሪካዊ ተውኔት)።አዲስ አበባ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ማተሚያ ቤት።

ግሩም ኤርሚያስ።(2001)።መሰረታዊ የትውና መማሪያ። አዲስ አበባ።

ፋንታሁን እንግዳ።(1993)። ተውኔታዊ መዝገበ ቃላትና ብያኔዎቻቸው፤

ከ”ሀ” እስከ”ፒ”። አዲስ አበባ፣ብርሀንና ሰላም ማተሚያ ድርጅት።

_____። (1999)። የተውኔት ድርሰት አጻጻፍ ዘዴ። አዲስ አበባ፣ብርሀንና

ሰላም ማተሚያ ቤት።

_____። (12001)። ስብስብ። አዲስ አበባ።

Diyanni, Robert.(2002).*Literature: Reading Fiction, poetry and Drama*. (5th ed.). McGraw Hill Higher Education.

Melakeneh Mengistu.(2006). *Fundamentals of Literature for Colleges*

Smiley,Sam.(1971). Play writing: The Structure of Action.U.S.A.

Yonas Hailemeskel Kidane. 2009. *History of Ethiopian Theatre*,